

PRZEGLĄD CZASOPISM TEOLOGICZNYCH

IUS CANONICUM Revista del Instituto „Martin de Azpilcueta”, Universidad de Navarra, v. 12 i 13 (1972 i 1973), nr 23—26.

Pierwszy tom półrocznika *Ius canonicum* na rok 1972 (jest to już 23 numer tego pisma) prezentuje się szczególnie okazale. Przynosi 540+7 nlb. stron stosowanego przez wydawnictwo formatu 23×20 cm. Artykuły zgrupowane wg trzech tematów: 1) Sygnatura Apostolska, 2) Motu proprio *Causas matrimoniales*, 3) Orzecznictwo Roty Rzymskiej odnośnie do konsensu małżeńskiego.

Motu proprio Pawła VI *Regimini Ecclesiae Universae* z 15 VIII 1967, reformujące Kurię Rzymską, ustaliło na nowo kompetencje Sygnatury Apostolskiej. Sygnatura jest nie tylko trybunałem orzekającym, ale także podmiotem aktywności normatywnej. Omawiany numer przynosi przedruk dwóch dokumentów wydanych przez Sygnaturę — obydwu w dniu 28 XII 1970. Pierwszym jest list okólny do przewodniczących konferencji episkopatu o stanie i działalności trybunałów kościelnych. List wymaga składania corocznych oraz co pięć lat sprawozdań wg wymogów ujętych przez sygnaturę w kilkunastu punktach. Drugi dokument to normy dla trybunałów międzydiecezjalnych, regionalnych i międzyregionalnych, zmierzające do sprawniejszego przeprowadzania procesów w sądach kościelnych, zwłaszcza procesów małżeńskich. Komentarz do obydwu dokumentów napisał G. De l g a d o, adiunkt Uniwersytetu Nawarry (s. 21—29). Tenże autor opublikował artykuł (s. 67—82) omawiający działalność II Sekcji Sygnatury Apostolskiej, do której kompetencji należą między innymi sprawy wynikłe z apelacji czy rekursu wniesionego przeciw decyzji jakiegoś dykasterium kościelnego. W omawianym numerze opublikowano też 15 decyzji I Sekcji oraz 13 II Sekcji Sygnatury Apostolskiej.

Drugą część numeru poświęcono reformie kościelnego procesu małżeńskiego. Zamieszczono tekst motu proprio *Causas matrimoniales*, wywiad na temat przedstawionych kierunków reformy przeprowadzony z J. A. S o u t o oraz obszerny komentarz pióra C. de Diego-Lora, profesora kanonicznego prawa procesowego na Wydziale Prawa Kanonicznego uniwersytetu w Pampłonie (s. 107—188). Ponieważ motu proprio *Causas matrimoniales* dopuszcza świeckich do udziału w wykonywaniu władzy sądowej, ale tylko mężczyzn, zaś dla kobiet przewiduje tylko funkcje drugorzędne, jak np. notariusza, redakcja zwróciła się do szeregu osób z zapytaniem, co sądzą o powyższej dyspozycji prawa różnicującego między mężczyzną i kobietą. Zwrócono się do kobiet — kanonistów, profesorów prawa kanonicznego oraz prawników hiszpańskich. Odpowiedziało siedem pań kanonistek: wszystkie zajęły krytyczne stanowisko i uznały rozróżnianie w tym wypadku między mężczyzną i kobietą za anachronizm. Podobnie odpowiedziało ośmiu profesorów prawa kanonicznego na uniwersytetach hiszpańskich (A. Bernárdez Cantón, L. de Echeverría, A. de la Hera, J. Hervada, P. Lombardía, M. López Alarcón, V. de Reina i J. L. Santos). Spośród czterestu profesorów prawa świeckiego dwunastu wyraziło się — nieraz mocno — negatywnie o postanowieniu motu proprio, jeden respondent okazał się niezdecydowany, a jeden przeciwny dopuszczeniu kobiet do udziału w kościelnych sądach kolegialnych. Ponadto przeprowadzono ankietę wśród trzech kobiet pracujących w wymiarze sprawiedliwości. Wszystkie trzy uzasadniły zdatność i przydatność kobiet do funkcji sędziowskich. Wreszcie J. M. G o n z a l e s del Valle w artykule *La funcion judicial y los*

laicos (s. 239—255) przedstawia wkład świeckich kanonistów w kanoniczne prawo małżeńskie.

Ponad 200 stron zajęła publikacja motywów dziesięciu wyroków rotalnych wraz z komentarzami do nich. Tytuły spraw przytoczonych i omówionych są następujące: niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich, choroba umysłowa, ignorancja, błąd, symulacja całkowita, wykluczenie potomstwa, wykluczenie wierności, wykluczenie nierozzerwalności, przymus i warunek.

Kolejny numer (II półrocze 1972) jest poświęcony stosunkom Kościoła — państwo J. M. Gonzales del Valle, adiunkt uniwersytetu w Pampilonie, napisał artykuł *La autonomia en lo temporal. Delimitación de su dimensión institucional y personal* (s. 12—56). Autor stwierdza, że stosunek Kościół—państwo ma wg konstytucji *Gaudium et spes* punkt wyjściowy nie instytucjonalny, lecz personalny: prawa osoby. Zestawia z jednej strony autonomię katolika w porządku doczesnym, z drugiej zaś uprawnienie hierarchii odnośnie do spraw moralnych. Druga część pracy poświęcona jest analizie owej autonomii jako jednego z praw fundamentalnych.

Na stronach 57—84 znajdujemy nagrodzoną przez Instytut Martin de Azpilcueta pracę S. Turini *La Dottrina del laicato come dimensione informatrice del rapporto Chiesa Mondo nel Concilio Vaticano II*. Autor podkreśla, że większa rola laikatu jest konsekwencją współczesnego pluralizmu. Wynika stąd nowy wymiar stosunku Kościół—państwo, dla którego współcześnie fundamentalne założenia stanowi nauka o miejscu i roli laików.

Z kolei znajdujemy dwa wywiady: z prof. A. de la Hera z Madrytu na temat państwa konfesyjnego i wolności religijnej oraz z A. de Fuenmayor, dziekanem Wydziału Prawa Kanonicznego w Pamplonie, na temat prawa Kościoła do wydawania oceny moralnej w sprawach doczesnych. Autor poświęca dużo uwagi etycznemu walorowi takich ocen, nie zmierzających do pozbawienia wiernych wolności decyzji.

J. A. Corriente Córdoba, profesor prawa międzynarodowego w Pamplonie, jest autorem artykułu *El proyecto de Convención Internacional de las Naciones Unidas sobre eliminación de todas formas de intolerancia y discriminación fundadas en la religión o creencia* (s. 121—148). Autor zwraca uwagę na implikacje, jakie zabezpieczenie wolności sumienia pociąga za sobą w prawie konstytucyjnym, cywilnym, administracyjnym, karnym i międzynarodowym. Analizuje projekt międzynarodowej konwencji o wyeliminowaniu wszystkich form nietolerancji religijnej. Interesują go takie aspekty zagadnienia, jak stosunek Kościoła do państwa, prawo rodziców do wychowania dzieci, kontrola przestrzegania konwencji.

M. Lopez Alarcón, profesor prawa kanonicznego na uniwersytecie w Murcji, w artykule *El futuro régimen jurídico de la separación conyugal en España* (s. 149—171) zajmuje się skutkami prawnymi separacji małżeńskiej w perspektywie rewizji konkordatu w Hiszpanii. J. Andrés Gallego w art. *Planteamiento de la cuestión religiosa en España 1899—1902* (s. 173—221) omawia kwestię religijną w Hiszpanii w owych latach. Partia liberalna włączyła w r. 1899 sprawę religijną w swój program, co wywołało dyskusję między liberałami i tradycjonalistami oraz w rezultacie doprowadziło do dekretu z 19 IX 1901 o nadzorze nad zakonami.

Ponadto znajdujemy pięć artykułów poświęconych innym problemom. M. Cabrerós de Anta, profesor prawa kanonicznego papieskiego uniwersytetu w Salamance, komentuje motu proprio *Causas matrimoniales* (s. 225—257). Toż motu proprio jest kanwą artykułu C. de Diego — Lora, polemizującego z opublikowanym w Salamance komentarzem L. del Amo Pachón (s. 259—280).

J. Morales, profesor teologii fundamentalnej w Pamplonie, przedstawił komunikat o nauce teologicznej i doktorach w zbiorze irlandzkim (*La doctrina teologica y los doctos en la Colección Hibernense* — s. 281—286). W zbiorze

tym poświęcono jedną księgę znaczeniu uczonych w Kościele. Docenia się tam rolę nauki dla poznania wiary i jej nauczania. Irlandia w świetle tego zbioru to nie tylko kraj świętych, lecz także uczonych.

L. M. de Bernardis, profesor historii stosunków kościelno-państwowych na uniwersytecie w Geuni, zestawił (*Las disciplinas eclesíasticas en las Facultades de Ciencias Políticas en Italia* — s. 287—294) dyscypliny kościelne wykładane na wydziałach nauk politycznych uniwersytetów włoskich. Uwzględnił jednak nie tylko wydziały nauk politycznych, których we Włoszech jest 16 (do r. 1968 tylko 6), lecz także siedem wydziałów prawa, na których istnieje równoległe studium prowadzące do stopni naukowych z nauk politycznych. Ani prawo kościelne, ani żadna inna dyscyplina kościelna nie należą do przedmiotów obowiązkowych nakazanych ordynacją prezydenta republiki z 31 X 1968, natomiast wśród 103 dyscyplin, jakie wydziały mogą dobrać do programu studiów, widzimy 10 dyscyplin kościelnych (prawo wyznaniowe, prawo wyznaniowe włoskie i porównawcze, prawo kanoniczne, historia konkordatów, historia stosunków Kościół-państwo, historia i system stosunków Kościół-państwo w nowożytności, historia Kościoła, nowożytna i współczesna historia Kościoła i innych wyznań chrześcijańskich, historia instytucji religijnych oraz socjologia religii). Przegład 23 wydziałów ujawnił, że tylko jeden (w Caller) nie wprowadził nauk kościelnych do programu studiów, zaś cztery (Urbino, Neapol, Abruzos i Mediolan) ograniczyły się do prawa wyznaniowego. Na tych 23 wydziałach znajduje się 30 katedr dyscyplin kościelnych — 14 obsadzonych przez profesorów tytularnych, 16 przez p. o. profesorów.

Wreszcie znajdujemy w tym tomie przyczynek naczelnego redaktora J. Hervady *Notas sobre el uso del término laico en los siglos VI al XI* (s. 351—367). Termin ten w omawianym przez autora okresie oznaczał osoby, sprawy i działania właściwe dla życia świeckiego. Łączy się ściśle z średnio-wiecznym pojęciem *christianitas*, w której laicy sprawowali *negotia secularia* (w odróżnieniu od duchownych sprawujących *negotia ecclesiastica*).

Pierwszy zeszyt XIII (1973) tomu (numer 25 wydawnictwa) poświęcony jest przede wszystkim prawu małżeńskiemu. Zajmuje się nim pięciu autorów.

Pierwszą pozycją (*Cuestiones varias sobre el matrimonio* — s. 10—88) jest wypowiedź J. Hervady na temat szeregu aktualnych problemów małżeńskich. Ujął je w 14 punktach: 1. Małżeństwo jest instytucją naturalną i jego istotne elementy są takie same w paleolicie, jak i w epoce atomowej. Autor zdecydowanie przeciwstawia się pozytywistycznym koncepcjom małżeństwa. Zaprzeczając możliwości wykrycia nowych istotnych elementów małżeństwa, nie wyklucza głębszego poznania rzeczywistości małżeńskiej. 2. Dla pogłębienia istoty małżeństwa i jego zrozumienia trzeba sięgnąć do Pisma św., postawić na pierwszym planie jego sakramentalność, uwzględnić strukturę osoby ludzkiej i prześledzić rozwój doktryny kanonicznej. 3. Przed sięgnięciem do tekstów prawnych o małżeństwie należy wnikać w teorię małżeństwa, tj. w naukę o sprawiedliwości tkwiącej w relacji małżeńskiej. 4. Prawodawstwo nie rodzi małżeństwa, lecz ujmuje pozytywnie rzeczywistość tkwiącą w świadomości prawnej społeczności. 5. Prawo małżeńskie powinno zająć się bardziej małżeństwem *in esse* niż małżeństwem *in fieri*. 6. Małżeństwo to wspólnota bazująca na komplementarności osób i jedności miłości. 7. Węzeł małżeński nie jest istotą małżeństwa ani też prawem subiektywnym, lecz jego zasadą formalną i sytuacją prawną. 8. Struktura prawna małżeństwa jest określona przez wymagania tkwiące w ontologii człowieka — mężczyzny i kobiety. Dynamika miłości małżeńskiej jest dynamiką osoby. Jest ona zadaniem małżonków. 9. Miłość nie jest celem małżeństwa lecz jego motorem. Miłość jest aktem woli (stąd autor jest przeciwny wprowadzeniu nowego tytułu nieważności z braku miłości). 10. Sakramentalność nie jest jakimś dodatkiem do małżeństwa naturalnego, lecz przenika jego istotę. Wymiar nadprzyrodzony małżeństwa można poznać tylko w świetle wiary — autor śledzi naukę chrześci-

jańską w tej materii od Starego Testamentu. 12. Sakramentalność małżeństwa stwarza wymagania odnośnie do upodobniania się do Chrystusa (powołanie małżeńskie powołaniem nadprzyrodzonym, przenikanie miłości małżeńskiej przez *caritas*, nowy walor praw małżeńskich i celów małżeństwa). 13. Znakiem sakramentalnym jest małżeństwo ważne zawarte, życie małżeńskie ma charakter świadectwa. 14. Ponieważ sakramentem małżeństwa jest samo życie małżeńskie ustanowione jako sakrament, nie jest wymagane do ważnego zawarcia małżeństwa intencja zmierzająca do sakramentu, wystarcza intencja zawarcia małżeństwa.

T. Rincón, profesor kanonicznego prawa małżeńskiego w Pamplonie, poświęcił artykuł nauce o nierozzerwalności małżeństwa w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa (*La doctrina sobre la indisolubilidad del matrimonio en el primo milenio cristiano* — s. 91—132). Artykuł pomyślany jest jako wkład do dyskusji o nierozzerwalności małżeńskiej, uzasadniający tę naukę w perspektywie historycznej.

Prawno-historyczny charakter ma też artykuł S. Acuna, adiunkta na uniwersytecie w Sewilli, *La forma del matrimonio hasta el decreto „Ne temere”* (s. 137—192). Autorka daje historyczny przekrój kształtowania się nauki o formie kanonicznej — zarówno jako formie wyrażenia konsensu, jak i formie przyjęcia (przez społeczność).

C. de Diego — Lora udzielił wywiadu *Del pasado al futuro de la „res iudicata” en el proceso canónico* (s. 193—235), w którym zestawia instytucje sprawy osądzonej z dobrem sakramentu małżeństwa.

J. Martín Sanchez przedstawił wywód *La causa del negocio matrimonial canónico* (s. 243—247) będący obszernym komentarzem do sentencji rotalnej c. Canals z 23 III 1966 z tytułu wykluczenia potomstwa. Autor analizuje subiektywną i obiektywną przyczynę małżeństwa i dochodzi do wniosku, że przyczyną nieważności w wypadku symulacji nie jest brak konsensu, lecz brak przyczyny, której odnośnie do małżeństwa wola nupturienta nie jest władna zmienić.

Wreszcie znajdujemy dwa artykuły nie związane z prawem małżeńskim. Jednym z nich jest konferencja do kleru diecezji wygłoszona przez P. Lombardia (*Libertad y autoridad en la Iglesia* — s. 275—288), w której autor snuje refleksje o wolności jako założeniu ludu Bożego, o zasadzie hierarchicznej i wolności charyzmatycznej, o odnowie struktur kościelnych, o znaczeniu sprawiedliwości w Kościele i reformie prawa, wreszcie o stosunku prawa do duszpasterstwa. P. Pellegrino w artykule *Osservazioni sul principio del *ius novorum in grado di appello** (s. 291—304) zajmuje się zagadnieniem dopuszczalności nowych dowodów wobec trybunału apelacyjnego.

Wśród pozycji recenzowanych warto zwrócić uwagę na trzy monografie kanonistek hiszpańskich, poświęcone pozycji prawnej laików: w nauce kanonistów XIX wieku (M. Bahima), od K. Pr. K. do Soboru Watykańskiego II (A. Ledesma) i na Soborze Watykańskim II (M. Gomez Carrasco).

W drugim zeszycie z 1973 r. (nr 26) największy ciężar gatunkowy mają referaty z sympozjum urzędowego w dniach 23 i 24 III 1973 przez Instytut Martin de Azpilcueta na temat: duszpasterstwo, prawo i organizacja.

J. A. Gomez da Silva Marquesz z Pomplony zajął się pojęciem pasterza i funkcji pasterskiej na Soborze Watykańskim II (*El concepto de pastor y función pastoral en el Vaticano II* — s. 13—69). Pracę swą oparł na szerokim przeglądzie historycznym sięgającym koncepcji pasterza w religiach antycznych, w Starym i w Nowym Testamencie, a następnie zebrał teksty Soboru Watykańskiego II. Pojęcie pasterza jest wg niego pojęciem technicznym. Mieści w sobie funkcję przewodzenia, prowadzenia, zakłada całkowite oddanie się. Granice tej funkcji to podporządkowanie się Chrystusowi Pasterzowi, prawa wiernych wynikające ze swobodnego obdarzania przez Boga darami oraz kompetencja laików.

J. M. Gonzalez del Valle w artykule *Jerarquia eclesiástica y autonomía pastoral* (s. 73—102) analizuje najpierw pojęcie działalności pastoralnej, a następnie stosunek władzy jurysdykcyjnej do zadań pasterskich. G. Delgado w artykule *Principios jurídicos de organización* (s. 105—169) naświetla ustawodawstwo posoborowe z punktu widzenia organizacyjnego, przez co rozumie jego przydatność i skuteczność dla celów pastoralnych.

P. Viladrich w artykule *Derecho y pastoral. La justicia ay la función del Derecho canónico en la edificación de la Iglesia* (s. 171—258) analizuje na płaszczyźnie historycznej, co należy rozumieć przez pastoralny charakter prawa kanonicznego. Autor przestrzega przez „pastoralizmem”. Prawo kanoniczne jest założeniem i bazą aktywności duszpasterskiej Kościoła.

C. de Diego — Lora zajmuje się pastoralno-prawnymi aspektami separacji małżeńskiej (*Función pastoral y separación de cónyuges* — s. 259—284).

Ponadto zamieszczono cztery artykuły na różne tematy. J. M. Ribas (*La jerarquia de fuentes en el ordenamiento canónico* — s. 287—325) postuluje wprowadzenie hierarchii norm do prawa kanonicznego, przy czym na szczycie stałoby prawo fundamentalne. J. Morales w artykule *Las verdades católicas en las colecciones canónicas anteriores a Graciano. Estudio del decreto de Burchardo de Worms* (s. XI) (s. 329—368) analizuje dekret Burcharda z Wormacji z punktu widzenia zawartej w nim eklezjologii. Ciekawe są teksty dekretu o roli uczonych w Kościele.

J. A. Gallego napisał artykuł o genezie akcji katolickiej w Hiszpanii (s. 369—402), zaś V. de Reina z Barcelony przedłożył komentarz do sumarycznego procesu o nieważność małżeństwa z tytułu impotencji (s. 409—419).

Wśród dzieł recenzowanych znalazły się też dwie pozycje polskie (S u b e r a, *Metodologia historyczno-prawna* oraz B a r - S o b a ń s k i, *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego*).

Ks. Remigiusz Sobański